"سینەما سەعدی" بۆکان

بە ئەرکم زانی وەک سەرەتایەک بۆ گردوکۆی زانیاری لەسەر ئەو سینەمایەی وا لە سەرەتای ساڵانی ١٣٤٠ (واتە شەستەکانی زایینی) دا لە بۆکان بنیات نرا و دوای چەندساڵێک بەئاگر سووتا، بابەتێکی کورتیش بێت بنووسم، ئینجا داوا لەو کەسانە بکەم کە شارەزایی زیاتریان لەسەر مەسەلەکە هەیە- بەتایبەت ئەوانەی وا لە ناوخۆی وڵات دەژین، کاری زیاتر و بەبەڵگەتر لەسەر بابەتەکە بکەن و هاوڕێ لەگەڵ وێنەی کۆنی ئەو ساڵانە و ناوی هەندێک لە فیلمەکان زانیارییەکی زیاتر بۆ مێژووی شار و ناوچەکە تۆمار بکەن؛ بەتایبەت دەوری کۆمەڵایەتی – فەرهەنگیی سینەماکە لەبۆکان شی بکەنەوە. بەختەوەرانە ڕێزدار ئیبرایم فەرشی کە پسپۆڕی بواری شانۆگەرییە و پێشتریش سەبارەت بە سینەمای بۆکان بابەتی نووسیوە، پێی ڕاگەیاندم کە ووتارێکی نوێ سەبارەت بە سینەما سەعدی دەنووسێت. ئەوە هەنگاوێکی بە جێیە و هیوادارم دواتر هەمان ئەو ووتارە لێرەش دا بڵاو بکەمەوە.

بەبۆچوونی من، سینەمای بۆکان، بەتایبەت لە ساڵانێکدا کە هێشتا تەلەفیزیۆن نەهاتبوە ناوچەکە، دەورێکی گەلێک گرنگی لە بواری ناسیاو کردنی خەڵک بە سینەمای ئێران و جیهان بینی و بەتایبەت بۆ کچان و ژنان کە کەمتر لەماڵ دەچوونە دەرەوە و کەمتریش هاتوچۆی شارانی دیکەیان دەکرد، دیاردەیەکی گەلێک گرنگ بوو. لەو ساڵانەدا پەیوەندی نێوان شارەکان وەک ئەمڕۆ نەبوو و گەنج ولاو، بەتایبەت کچان و ژنان، دەرەتانی سەفەر و هاتوچۆیان وەک ئەمڕۆ بۆ نەڕەخسابوو. سەرەڕای ئەو ڕاستیەش کە بەشی بنەماڵەیی ناو هۆڵی سینەمای بۆکان لە بەشی خەڵکانی ڕەبەن جیاکرابووەوە، دانیشتنی ژنان لە شوێنێک کە پیاوی بێگانەی لێ بوون، خۆی لەخۆیدا هەنگاوێک بۆ پێشەوە بوو.

لەبیرمە لە ساڵی ١٣٣٨ و ٣٩ کاتێ کە لەبۆکان قوتابی پۆلی ١٠ ی ناوەندی بووم ، مامۆستای گەلێک بەڕێزم کاک ئەحمەدی قازی سەرۆکی دەبیرستان و مامۆستای زمانی ئینگلیزی و ئەدەبیاتمان بوو. ڕۆژێک مامۆستا ئەحمەد لێی پرسین کامتان سینەماتان بینیوە؟ وابزانم تەنیا دووکەس لەپۆلەکەدا سینەمایان دیتبوو! جا گوتی بۆ وانەی ئینشای ئەم هەفتەیە، بنووسن: "عجیب است انسان در قرن بیستم سینما ندیده باشد!" ئەودەم هێشتا سینەما لە بۆکان دروست نەکرابوو و وابزانم ساڵێک یا دووساڵ دواتر کرایەوە.

لە سینەمای بۆکاندا ڕادەی هونەری و کۆمەڵایەتی فیلمەکان گەلێک نزم بوو وکەمتر وابوو فیلمی چاک، بە پێوانەی تاران و تەورێز، بگاتە بۆکان، بەڵام نەفسی کارەکە ڕچەشکێنییەکی گرنگ بوو و ئەگەر ئێران تووشی مۆتەکەی مەلاکان نەبوایە، چاوەڕوانی دروست بوونی سینەمای چاکتر و پیشاندانی فیلمی باشتریشی لێ دەکرا. بەڵام سینەماکە پێش هاتنەسەرکاری مەلاکان سووتا و ئیتر چاک نەکرایەوە تا شۆڕشی گەلانی ئێرانی بەدواداهات و کەس لەبیری فیلم و سینەمادا نەما؛ ئێستاش خۆ جگە لەمزگەوت و حوسەینییە و تەکیە، حاشا لە ئێران دوو خشت بۆ سینەما و شانۆ و شتی وا لەسەر یەکتر دابنرێت ئەویش لە کوردستان و لە شوێنێکی وەک بۆکان![1]

[1] لە هەواڵەکانی ڕۆژی ٢٠١١/٨/٥ ی ماڵپەڕی "پەیامنێر" دا خوێندمەوە تا کۆتایی ئەمساڵ ٣٣ سینەما و شوێنی پیشاندانی فیلم لە پارێزگای هەولێر دەکرێنەوە. ئەوە شوێنێک کە کورد خاوەنی خاکی خۆیەتی و ئەوەی بۆکانیش لە وولاتیکدا کە بێگانە بە سەریدا زاڵە!

من له ساڵانی سەرەتای دروست بوونی سینەما له بۆکاندا، مامۆستای گوند بووم و واهەبوو له هاتنەوەی شارییدا جاروبارەش بچوومایەته سینەما، بەڵام لام وانییه ئەو شته سەرجەم له سێ چوار جار تێپەڕ بووبێت لەبەر ئەوەی دوای دووساڵ مامۆستایی له گوندەکانی کوردستان، له ساڵی ١٣٤٤ دا وەک زۆرێکی دیکه لەمامۆستایانی مەهاباد و سەقز و بۆکان، منیش شاربەدەر کرام و نێررامه ئەراکی سوڵتان ئاباد، تا شۆڕشی ساڵی ١٣٥٧ یش بۆ ئیش وکار نەگەڕامەوه بۆکان، سەردانەکانیشم کورت بوون و بەشی ئەوەی تێدا نەبوو بچم بۆ سینەما. هەر بۆیەش ئاگاداریم له مەسەلەی سینەمای بۆکان یەکجار کەمه و بۆنووسینی ئەم بابەته تکای یارمەتیم له هەندێک برادەری بەڕێزم کرد و ئەوەی له خوارەوه دا دەیخوێننەوه مێژوولکەیەکی کورت و ناتەواوه که بەگشتی لەنامه و ئیمەیلی کاک ڕەحیم بەهرام زاده پێک هاتووه و کاک عومەری حەمیدی وکاک نادر فەتحی و دوکتۆر کامران ئەمین ئاوه ش چەند بابەت و زانیاری زیاتریان خستۆته سەر؛ واهەیه چەند دێڕیشم خۆم لێ زیاد کردبێت.

تا ڕوون بوونەوەی تەواوی ڕێکەوتی ڕووداوەکان، من ساڵی دامەزرانی سینەما له بۆکان به ١٣٤١ و ١٣٤٢ دادەنێم (کەدەکاته ١٩٦٢- ١٩٦٣ ی زایینی)، دڵنیاشم هەر لەو سەروحەددەدا بنیات نراوه. ساڵی سووتان و لەناوچوونیشی به ١٣٥٦ دادەنێم (١٩٧٧ ی زایینی). هۆکاری سووتانەکەشی نازانم. تۆبڵێی هەڵەیەک بووبێته هۆکاری سووتانی یا دەستێکی چەپەڵ کارەکەی کردبێت؟ لەو ساڵانەدا، سینەما سووتاندن باو بوو و بۆ نموونه، "سینەما ڕێکس" ی ئابادان و سینەمایەک له تەورێز له تەنیشت تێرمیناڵی ئوتوبۆسی باغی گوڵستان. [2]

شوێنی سینەما سەعدی بۆکان ڕووبەڕووی دوخانیات، پەنای ماڵی کاک عەبدوڵڵا شەرەفکەندی و له ماڵی مامۆستا حەقیقی شاعیرەوه زۆر دوور نەبوو. واته کەوتبووه لای ڕۆژهەڵاتی ئاشی باشی و بەربەردان و سەلاخ خانه، که لەو ساڵانەدا ئاوەدانی زۆری لێ نەبوو. پۆمپی بەنزینی ماڵی حەبیب زاده دواتر کەمێک بەرەو باکوور و لەبەری دوخانیات دروست کرا. دواتر، "نەغدالی" ش مەیخانەکەی هەندێک دوای سینەما کردەوه.

بینایەی سینەماکه، خشتی سوور و میچەکەی شیروانی تەنەکه بوو، هۆڵی چاوەڕوانییەکی ئەوتۆی نەبوو و هەموو بینایەکه له یەک ساڵۆن پێک هاتبوو. ئەوەندەی بزانم خاوەنەکەی عەجەمێکی میاندواوی بوو، دواتر لەگەڵ غەفووری ئاشناگەر بوو به شەریک یا خود پێی فرۆشت.

وەک گوتم، زانیاری من له سینەمای بۆکان کەمه و لێرەدا ئەو یادداشتانه دێنم که چەند برادەری بەڕێزم بۆیان نووسیوم:

"…. ئەوەندە دەزانم سینەماکە هی "غەفوری ئاشناگەر" کوڕی حاجی خومگەر بوو بەڵام بە گشتی کاروباری سینەماکە بەدەست هەندێک کەسی ئازەربایجانییەوە بوو: ئۆپێراتور، ئازەربایجانییەک بوو بە ناوی "عەلییە شەل". "عەسکەر ئاغا" - کە پاسەبانێکی بازنشستەی ئازەربایجانی بوو، کۆنترۆڵی بلیتەکانی دەکرد. "هەمزەی سینەما" ش کە ئازەربایجانی بوو هەر کۆنترۆڵی بلیتەکانی دەکرد.

---

[2] من ئەودەم له تەورێز دەژیام و ماڵم لەوبەری خیابانەکە، ڕاست ڕووبەڕووی سینەما بووم و به گەرما و دووکەڵی سووتانەکەی لەخەو هەستام.

"رەحمانی یەدی" بلیتفرۆش بوو. "نەزیر" و "عەبدولی کاوەیی" ش لەوێ کاریان دەکرد."کوڕەکانی مەولا قولی" و "حەسەنی عەبەسالار" و جاروبارەش "سەلیمی مام ڕەسووڵ" تەبلیغاتییان دەکرد واتە پۆستێری فیلمەکەیان بۆ لەسەر تەختەیەک دەدان، تەختە لە دارێکی درێژ قایم دەکرا و ئەوانیش دەیاننا سەرشانیان و بە شەقامی سەرکی شاردا دەیانگێڕا. تەبلیغاتەکەیان بە فارسی دەکرد، بۆ نموونە دەیاننەڕاند "فیلم فلان، سراسر جنگ و خونریزی"!

سەعاتی دەسپێکی کاری سینەما ٤ ی دوای نیوەڕۆ بوو، بەڵام منداڵان لە سەعات ٢ەوە لە بەردەرکی دوخانیات ڕووبەڕووی سینەما رادەوەستان تا دەکرایەوە. کاتێ کە ماتۆڕی کارەبای سینەماکە گەرم دەبوو، داوایان هەر لەو منداڵانە دەکرد بە سەتڵ لە سەللاخ خانەوە ئاوی بۆ بێنن، دەنا لەکاتی خۆیدا دەست پێ ناکات!

ناو ساڵۆنەکە زۆر خاوێن و ڕێک وپێک نەبوو، کورسییەکانیشی شەق و شڕ بوون. بە گاڵتە دەڵێن کەسێکی مەهابادی گوتبووی "سینەمای بۆکان کورسی بۆ دانیشتن نییە، دەبێ لەگەڵ خۆتدا چەلەنگی حەڵەبی بەری لەسەر دانیشێ، جالەبەر ئەوەی چەلەنگەکە هی خۆتە، هەرچەند سیئانسیش دانیشی، دەتوانی"!

فیلمەکان بە "سروودی شاهەنشاهی" دەستی پێدەکرد و لەماوەی سروودەکەدا خەڵک دەبوایە هەستنە سەر پێ. "پێش پەردە" نموونەی ئەو فیلمانە بوو کە لە داهاتوودا پیشان دەدران و بەشێکی بەرچاوی کات بەو پێش پەردانە تێپەڕ دەبوو. فیلمی تەبلیغاتیشی هەبوو، واتە ئەو فیلمانەی وا بۆ نموونە بۆ کەرەسەی ماڵ پیشان دەدران و بەشی زۆریان هی دووکانی عومەری سوڵتانی (وەفا) و غەفووری ئاشناگەر بوون.

لە کاتی نیشاندانی هەر فیلمێک چەند جار پشوو دەدرا وخەڵک لە ساڵۆنەکە دەهاتنە دەرێ. ساڵۆنێکی ئینتیزاری وای نەبوو و واهەبوو خەڵکەکە بۆ پشوودان بێنە بەردەرگای دەرەوە و سەر شەقامەکە! بێ پووڵەکان کە بلیتیان پێ نەدەکڕا، لە بەردەرکە ڕاادەوەستان و لە کاتی دەستپێکردنەوەی فیلمەکە خۆیان تێکەڵی ئەوانە دەکرد کە لە ژوورەوە هاتبوونە دەرێ یاخود هەر بە دەنگی فیلمەکە قەناعەتیان دەکرد کە لەبەر دەرکەی سینما بە دەنگی بەرز بڵاو دەکرایەوە . کاتێ باران دەباری، لە دەرەوە نەدەوەستان و عەسکەر ئاغاش پیاوێکی بەبەزەیی بوو و زۆر جار کاتێ دەیبینی کەسێک گزە دەکا و بێ بلیت دەچێتە ژوورەوە خۆی لە گێژی دەدا! یەکێ لە میتۆدەکانی بەکاری دەهێنا بۆ ئەوەی ئەوانی ژوور و دەرەوەی لێ تێکەڵ نەبێ، ئەوە بوو سەتڵێک ئاوی دەهێنا و دەستێکی تەڕی بەسەر ئەوانەدا دەهێنا کە بلیتیان هەبوو. ئەو مەڕاسیمە زۆر لە غوسڵی تەعمیدی کلیسا دەچوو!

خۆشترین شتی سینەما ئەو هەیەجانە بوو کە بینەران نیشانیان دەدا و چەپڵەیان بۆ دەستەی چاکەکان لێدەدا.

نرخی بلیتی بەشی پێشەوە 5 قڕان، نێوە راست یەک تمەن و هی "لۆژ"یش ١٥ قڕان بوو.

زۆر جار فیلمەکەیان دەپەڕاند. ئیتر نازانم ئەوە لەبەر هۆی تێکنیکی بوو یان عەلییە شەل بەپەلە بوو زووتر بچێتەوە ماڵەوە! هەر چی بێ، تەماشاچییەکان دەیانزانی و دەستییان بە فیتوو لێدان دەکرد و

زۆر جاریش جنێوی راستەوخۆیان بە عەلییە شەڵ دەدا. جەماعەتی حەوزە گەورە هەمیشە دژی سانسۆڕ بوون!" [3]

"مامۆستای قوتابخانەکانی بۆکان خۆیان دەچوونە سینەما بەڵام چوونی منداڵ بۆ سینەمایان پێ چاک نەبوو! جارێکیان لەگەڵ چەند کەس لە دۆستان دوای مەدرەسە چوین بۆ سینەما. هەمووومان وەك جو لە کاك علی ... کە مودیری دەبیرستان بوو، دەترساین. لە نیوەی فیلمەکەدا، برادەرێکمان گوتی وا کاکی مودیر لە پێشمان دانیشتوە! کابرایەکی کڵاولەبەدار لەسەر، چەند ڕەدیف لە پیش ئێمەوە دانیشتبوو و زۆر لە مودیرەکەمان دەچوو. هەمووومان لە سەر زگ لە 15 قڕانییەوە چوین بۆ پێنج قرانی و لەوێوە هەڵاتینە دەرێ. لەبەر دوخانیات راوەستاین تا فیلمەکە تەواو بوو. کاتێك خەڵکەکە هاتنە دەرێ ئەو کەسەی وا بە کاکی مودیرمان دانابوو، لەڕاستیدا مەشەدی مل ... ی دارفرۆش بوو!" [4]

"هۆڵی سینەمای بۆکان هەندێک جار بۆ کۆبوونەوە و ووتاردانیش کەڵکی لێ وەردەگیرا. ئێمە هەندێک مامۆستا و قوتابی بووین کە لەژێر کارتێکەریی شانۆگەرییەکانی تاران و خوێندنەوەیان لە کتێب و گۆڤارە فارسییەکاندا گروپێکی تیئاتریمان لە بۆکان پێک هێنا. من شانۆنامەیەکم بە ناوی "پسر خاک" نووسی و دوای هەندێک تەمرین و پڕۆوە، لە سەر شانۆی سینەما سەعدی پیشانی خەڵکمان دا. ڕادەی پێشوازی کردنی خەڵکەکە لە گوتن نایەت. کارەکە بە چەپڵەلێدان و لەبەر هەستان و هاواری بژی بژی تەواو نەبوو؛ لە هاتنەدەرەوەی ئەکتەرەکاندا خەڵکێکی زۆر لەگەڵمان کەوتن و بەرەو ناوشاریان هێنایەوە. لەبیرمە، نەمرکاک قادری سالمی[5] *یەک لە ئەکتەرەکانی نابووە سەرشانی خۆی و لەگەڵ خەڵکەکە بە خیاباندا دەهات. ڕاست وەک خۆپیشاندانێکی سیاسی لێهاتبوو."* [6]

سەبارەت بەو شانۆنامەیە و کاری دیکەی شانۆییلە سینەما سەعدی بۆکان هیوادارم کاک ئیبراهیم فەرشی، کە خۆی لە جەرگەی کارەکاندا بووە بابەتێکی سەربەخۆ بنووسێت و بڵاوی بکاتەوە.

من پێشوازی دەکەم لە هەر زانیارییەکی سەبارەت بە بابەتەکە لەلایەن هەرکەسێکی شارەزاوە و ئامادەم بۆ بڵاو کردنەوەی. زانیاری من لەو بابەتە هەر ئەوەندەیە و بەس.

---

[3] یادداشتی ڕێزدار ڕەحیم بەهرام زادەیە هەندێک زانیاریی ڕێزدار کامران ئەمین ئاوەشم ئاوێتەی کردووە.

[4] یادداشتی ڕێزدار نادر فەتحی

[5] مانگی ڕابردوو سیهەمینساڵی شەهید بوونی مەزڵومانەی کاک قادر بوو

[6] بەشێک لە ووتەکانی ڕێزدار عومەری حەمیدی کە لە سەر تەلەفون پێی گوتم.